

EDUCACIÓ PER A L'EQUITAT

Xavier Bonal, Departament de Sociologia, Universitat Autònoma de Barcelona.

En aquesta ponència es presentaran un conjunt de reflexions que posaran èmfasi en els principals reptes del sistema educatiu a Catalunya des del punt de vista de l'equitat, tant a escala nacional com a escala local. La ponència partirà d'una concepció ampliada i crítica sobre el dret a l'educació al segle XXI per a reflexionar sobre els tres eixos identificats en el debat educatiu sobre equitat educativa desenvolupat a Mataró al llarg dels darrers mesos. Un conjunt de consideracions sobre les transformacions de l'educació al segle XXI obliguen a repensar i reconstruir les idees de dret a l'educació i la justícia educativa: quina és la relació avui entre educació bàsica i educació obligatòria? Quants anys d'educació són necessaris per a la inclusió social i laboral? Quin tipus d'educació és necessària per a comptar amb les habilitats socials i laborals que avui demana el mercat de treball? La resposta a aquestes preguntes és clau per a conceptualitzar el dret a l'educació en l'actualitat i per determinar els mínims als quals ha de respondre la política educativa per a garantir la igualtat d'oportunitats educatives. El dret a l'educació i el debat sobre l'accés a diferents formes d'educació i d'aprenentatge és indissoluble igualment d'una concepció de la justícia educativa la qual, tal i com assenyala Nancy Fraser, incorpori, al costat de la redistribució, una visió de reconeixement i de representació. Així, parlar de justícia i equitat en educació en ple segle XXI no es pot reduir a garantir l'accés dels individus a l'oferta formativa, sinó fer-ho des d'una perspectiva inclusiva que asseguri el reconeixement de la seva diferència i la seva veu.

Els reptes d'aquest tipus d'aproximació a l'equitat i la justícia educativa són de gran magnitud i situen els objectius de la política educativa en un terreny d'innovació social, tant pel que fa al disseny de polítiques com pel que fa als tradicionals sistemes de provisió, finançament i regulació de l'educació. Des d'aquesta perspectiva, la ponència revisarà els tres àmbits identificats en aquest eix en el debat educatiu realitzat a Mataró i interpel·larà el paper que poden desplegar els diferents actors, tant de l'administració pública com de la societat civil.

1. L'accés a l'educació infantil

En els darrers anys, són moltes les veus autoritzades que han insistit en la importància de la inversió en l'educació en els primers anys de vida. La recerca internacional subratlla també com aquests beneficis són especialment rellevants i significatius per a aquells infants provinents d'entorns socials més desafavorits, els quals accedeixen a una sociabilitat i socialització que els facilita la transició posterior a la institució escolar. A Catalunya, els darrers anys han estat paradoxals pel que fa a la inversió en l'educació infantil de primer cicle. Si bé el pla 2004-2008 de creació de 30.000 places públiques d'escola bressol va significar un impuls indubtable a l'augment de l'oferta (i lògicament de la taxa d'escolarització), la crisi econòmica dels darrers anys ha alterat radicalment els preus públics d'aquest servei, ha descompensat la relació entre oferta i demanda a molts municipis i ha modificat la composició social dels usuaris de les escoles bressol municipals. El caràcter regressiu pel que fa a l'ús i finançament d'aquest servei públic s'ha accentuat doncs en els darrers anys a conseqüència de la crisi econòmica i és només mitjançant mecanismes correctors impulsats des de les administracions públiques que es pot intentar pal·liar aquesta regressivitat. Els sistemes de tarifació social s'endevenen els més justos i eficaços en aquest àmbit.

Igualment, noves fórmules d'atenció a la petita infància (espais familiars, xarxes comunitàries) es presenten com una alternativa interessant per a donar resposta a una necessitat fonamental des del punt de vista de les oportunitats educatives.

2. El repte de l'accés a una educació de qualitat

Una qüestió que aparentment hauria de donar-se per descomptat es converteix en un repte de gran transcendència en un context de crisi. El creixement de la segregació urbana, la polarització socioeconòmica, genera noves bosses de marginalitat i accentua els problemes de segregació escolar. Les condicions d'escolarització d'uns i altres infants s'alteren com a conseqüència d'aquests processos de polarització, els quals porten associats estratègies de formació diferents i desiguals entre els grups socials i processos de concentració escolar de l'alumnat amb més risc educatiu. Lluitar contra aquestes tendències exigeix també introduir mecanismes d'innovació social i política. Al costat de les eines de zonificació escolar, reserva de places, ràtios o control de frau, i al costat de totes aquelles iniciatives encaminades a intervenir sobre les escoles amb més problemàtica (reforç de les AMPAs, models magnet, etc.) cal pensar en nous models d'una política local que faciliti experiències d'aprenentatge satisfactòries als estudiants. Les tendències a la polarització difícilment poden ser batallades exclusivament des d'instruments clàssics que aspiren a alterar unes pautes de demanda cada vegada més difícils de canviar. Sense abandonar els instruments tradicionals, cal passar a la consideració de garantir l'accés a una educació i a un aprenentatge de qualitat des d'instruments flexibles i adaptats a l'entorn. En la mesura que l'entorn local (l'efecte barri) actua significativament sobre les oportunitats dels joves, cal pensar en polítiques educatives imbricades en altres polítiques sectorials i fortament arrelades al medi.

3. Reconeixement i participació per a una educació inclusiva

El tercer eix del debat obliga necessàriament a posar l'accent en la consideració de l'equitat educativa des de la lògica del reconeixement i la veu dels grups socials menys atesos en el sistema educatiu. La polarització social abans esmentada conviu amb processos creixents de reivindicació d'identitats múltiples i de capacitat d'intervenció política sobre la vida social. Diferències de gènere, culturals, religioses, ètniques, i diferències associades a tot tipus de necessitats educatives cerquen un reconeixement institucional i social encara lluny de ser atès des d'una institució formal com l'escola. La resposta a aquest clam no pot venir només, ni sobretot, des de l'escola, sinó des d'espais més inclusius (com el lleure o la ciutat) en els quals les oportunitats de manifestar la diferència i la participació ofereixen més oportunitats. Com traslladar sistemes d'inclusió que ja tenen espais fora de l'escola a la institució escolar és un repte enorme de la política educativa des del punt de vista de l'equitat. En aquest apartat reflexionarem sobre aquesta dimensió.

El "per a què" és l'aspecte més important de tots, ja que els altres son la seva conseqüència. Es tracta de que les persones puguin viure en el sí d'una societat en les millors condicions personals, aconseguint un bon nivell de benestar econòmic i social, i podent aportar el màxim al benestar col·lectiu. Cal remarcar el binomi "social i econòmic" perquè el benestar va molt més enllà dels aspectes materials i intel·lectuals (una persona plena de coneixements pot ser un desgraciat, i una que hagi acumulat una fortuna pot ser un gran fracassat en la seva vida íntima) Des d'aquest punt de vista, no estar preparat per entendre, i acceptar o lluitar per canviar, l'evolució de la nostra societat és una gran font de frustració, que en part té origen en una errònia educació.